

*Bokor Anna*¹ – *Rigó Róbert*²

„CSEND BEN ÉLI ÉLETÉT”

A LELKÉSZI SZOLGÁLAT LEHETŐSÉGEI AZ ÖTVENES ÉVEKBEN
NAGY LAJOS SZŐNYI LELKIPÁSZTOR PÉLDÁJA³

ABSTRACT

Living his life quietly.” Opportunities for Pastoral Service during the 1950s. The Example of Rev. Lajos Nagy, Pastor of the Reformed Congregation in Szőny

The congregations of the Reformed Church in Hungary suffered great financial and spiritual losses during the nineteen-fifties. Namely, church leaders collaborated with the state, and pastors who opposed the nationalization of church properties and other state actions would face reassigning or arrest. Literature has chiefly focused on church leaders, but it has neglected pastors so far. However, supplementing it with the examples of surviving congregations and their pastors, it will offer a more complete and more representative picture of the history of the church under Communist rule. Rev. Lajos Nagy, pastor of such a congregation in Szőny managed to navigate his congregation through external hardships. The congregation regularly held services and Bible study lessons, with a growing number of young people joining it. Although the service of the pastor was innocent and “quiet” in the eyes of the state, his attitude, i.e. he served quietly and kept the community together, became an outstanding example against the backdrop of removed pastors and empty churches.

Keywords: church resistance, Communism, Reformed Church in Hungary, Szőny, congregational life

- 1 *Bokor Anna*, egyetemi hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem Történettudományi Intézet, kutatási terület: református gyülekezetek a szocializmus idején. bokor.anna.egyetemi@gmail.com
- 2 *Rigó Róbert* (PhD) történész, szociológus, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történettudományi intézetének tudományos főmunkatársa és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának kutatási osztályvezetője. Kutatási területe: a 20. századi magyar társadalom- és egyháztörténet. rigo.robert@krc.hu
- 3 Hálás köszönet Forróné Nagy Ágnesnek a részletes interjúért, ami nélkül ez a tanulmány nem lenne teljes.

BEVEZETÉS

A Magyarországi Református Egyház, a többi hazai történelmi egyházhoz hasonlóan, a pártállam évtizedeiben fokozatosan a hatalom elnyomásának, felszámoló törekvésének tárgyává vált. A kiépülő kommunista hatalom – a szovjet mintát követve – mindent elkövetett az egyházak befolyásának csökkentése, a hívek egyházaktól való elidegenítése érdekében. Az elmúlt harmincöt évben végzett kutatások nagyrészt az egyházi vezetés, az egyházpolitika szintjén vizsgálták az állam vallásellenes intézkedéseinek hatását, de az egyházmegyék és a gyülekezetek, az alsópapság szintjén kevés kutatás látott napvilágot⁴ (bár az elmúlt években egyre inkább erre fordul a kutatók figyelme). Pedig a szocializmus időszakában „élesen kettévált az együttműködő, a rendszert kiszolgáló legfelső egyházvezetés és a köz-egyház”.⁵

Fontos adalékot jelenthetnek azonban a gyülekezetek és lelkészeik történetei, hiszen pontosíthatják, más oldalról világíthatják meg azt a döntően negatív képet,⁶ amely az államhatalommal együttműködő egyházvezetés révén az egész református egyház szocializmus alatti történetét beárnyékolja. Az ellenállás nyomait nemcsak felülről indított mozgalmakban érdemes keresni, hanem az evangélium szolgálatához ragaszkodó, csendben a helyén szolgáló, szinte észrevétlenül munkálkodó lelkészek között is. Az állam számára ők is ellenséget jelentettek, hiszen az ideológiai nevelés terén harcot vívtak „a lelkekért”.⁷ Pedig „a vallási közösségek és az egyházak tagjai számára [...] az, ami a hatalom szemében ellenállásnak minősült, nem volt több, mint a hitükből és hivatásukból fakadó életforma – az ezzel járó kockázatot is vállaló – folytatása.”⁸

- 4 BARTH Dániel: Alsópapság és népi kultúra (Kutatási irányok, modellek és megközelítési lehetőségek), in: Uő (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18-20. századi Magyarországon*, Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013, 9–42, 18. A református alsópapság fegyelmi ügyeit tárgyaló friss tanulmány: LÁNYI, Gábor: *Church Disciplinary Procedures in the Early 1950s as Tools of Political Sidelineing*, in: Báth Dániel (szerk.): *Lower Clergy and Local Religion in 16th–20th Century Europe*, Budapest, MTA-ELTE Lendület Történelmi Folklorisztikai Kutatócsoport, 2023, 345–366.
- 5 KISS Réka – SOÓS Viktor – TABAJDI Gábor: *Hogyan üldözzük egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek*, Budapest, L'Harmattan, 2012, 48.
- 6 Ezt a negatív képet illusztrálja: LÁNYI Gábor: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Budapest, KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézet Reformáció Öröksége Műhely – KRE HTK Egyháztörténelmi Kutatóintézet, 2020.
- 7 A Nemzeti Emlékezet Bizottsága 2022-es megemlékezéssorozatának címe „Küzdelem a lelkekért” volt, amely találóan sűríti egybe az ideológiai szembenállás lényegét. Ehhez kapcsolódó kötetük: TABAJDI Gábor – SZULY Rita – ERDŐS Kristóf – WIRTHNÉ DIERA Bernadett (szerk.): *Küzdelem a lelkekért. Pártállam és egyházak a bosszú hatvanas években*, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, 2023.
- 8 FEJÉRDY András: Vallási ellenállás Magyarországon a kommunista rendszerrel szemben. Források és gyűjtemények, in: APOR Péter – BÓDI Lóránt – HORVÁTH Sándor – HUHÁK Heléna – SCHEIBNER Tamás (szerk.): *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban*, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2018, 143–144.

A gyülekezetek életét mélyen áthatották a politika irányítói, és a velük együttműködő egyházi vezetés döntései. Az egyházak által fenntartott iskolák, intézmények, a tulajdonukban lévő ingatlanok, főleg a termőföldek 1945-től évről évre fokozatosan az állam tulajdonába kerültek. Az egyházat sok esetben a prédikációk témáigáig áthatotta a kommunista párt iránymutatása.⁹ Az élet minden területére kiterjedő politikai intézkedések közül a kényszerkollektivizálás különösen hátrányosan érintette a reformátusokat, hiszen 1930-ban közel 80%-uk falvakban élt,¹⁰ földműveléssel foglalkoztak, ez jelentette mindennapi valóságukat, megélhetésüket.

A mindennapi és a gyülekezeti életet is megnehezítő körülmények között sok helyen megindult az egyházi közösségek felbomlasztása, a hatvanas évek közepétől drasztikus csökkenésnek indult a gyülekezetek taglétszáma.¹¹ A hívek nem mertek templomba járni, az istentiszteleteken kívül semmilyen összejövetelt nem tarthattak, vagy ha mégis megpróbálták, akkor súlyos következményekkel kellett szembenézniük.¹² Különösen jellemző lehetett ez a falvakra, ahol a közösség sokkal zártabb, bensőségesebb volt, mindenki ismert mindenkit, és nehéz volt észrevétlenül összejöveteleket tartani. Milyen lehetőségei voltak ezek után a lelkipásztoroknak, akik hivatásuknak megfelelően szerették volna egyben tartani gyülekezetüket és továbbra is támaszt nyújtani híveiknek? Hogyan tudták áthidalni azokat az anyagi és lelki értelemben egyaránt jelen lévő akadályokat, amelyeket az államigazgatás és az egyházvezetés alakított ki az egyházi élet ellehetetlenítése érdekében?

A téma nagy terjedelmére való tekintettel jelen tanulmányban csak az ötvenes évek időszakát vizsgáljuk a világháború utáni nehézségektől kezdve a kiépülő Kádár-rendszer egyházpolitikáig. Bokor Anna dédapja, Nagy Lajos (1919–1990) szőnyi lelkipásztor szolgálatán keresztül szeretnénk választ találni a fenti kérdésekre, feltérképezve a gyülekezet helyzetét, életét és a lelkipásztor közöttük betöltött szerepét. A gyülekezet vizsgálata pedig mintát adhat további kutatások elvégzéséhez, összehasonlítási alapot biztosíthat hasonló gyülekezetek történetéhez, és a mikrotörténeti kutatások növekedése révén egyre teljesebb képet kaphatunk az egész egyház korszakos történetéről.

- 9 RIGÓ Róbert: Kettős szorításban. A Bács-Kiskunsági Református Egyházmegye szerepe a kollektivizálásban (1952–1960), in: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2018*. (Reformáció Öröksége 1. köt.), Budapest, L'Harmattan – Károli Gáspár Református Egyetem, 2019, 295–314, 295–297.
- 10 LADÁNYI Sándor: A református egyház (1919–1944), in: Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*, 2. köt., Szekszárd, Babits, 1997, 417–431, 312.
- 11 RIGÓ Róbert: Pártállami „szociográfia” a hatvanas évek vallási életéről, *Forrás* 54 (2022/2), 28–64.
- 12 BÖLCSKEI Gusztáv: A legújabb kori egyháztörténetünk áttekintése (1948–1990), in: Barcza József – Dienes Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990 – Tanulmányok*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, 1999, 155–172, 161.

A SZŐNYI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG RÖVID BEMUTATÁSA

Egy gyülekezet történetének alakulását nagyban meghatározza szociológiai, demográfiai és földrajzi környezete. A 18. század óta dinamikusan fejlődő Szőny községben¹³ 1941-ben a 4066 fős lakosság 37%-a református volt. A szőnyi anya-egyházközség 1624-ben jött létre,¹⁴ kőtemplomot csak 1787-ben építhettek.¹⁵ A gyülekezet a 20. században is jelentős szerepet töltött be az egyház életében. A helyi pártszervezet is tisztában volt a gyülekezet jelentőségével, 1967-ben a Komárom megyei Rendőr-főkapitányság III/III-1. alosztályának ügynöke „a megye legjobb állásának” nevezte a szőnyi lelkészi tisztséget.¹⁶

A második világháború az országos viszonyokhoz hasonlóan a szőnyi gyülekezetet is jelentősen megviselte mind anyagi, mind lelki értelemben. 1944-ben meg kellett bontani a templomtorony ablakát, hogy a beszolgáltatásra ítélt harangot le tudják dobni, és ne kelljen összetörni. A templomépület megrongálódott a front átvonulása idején egy, a közelben becsapódott tüzérségi lövedék miatt. A gyülekezet anyagi lehetőségeit mutatja, hogy a megbontott tornyot 1952-ben, a templomépület megrongálódott részeit pedig csak 1954-ben tudták helyrehozni.¹⁷

A háború után az anyagi nehézségek nagy részét a javadalmi földek elvesztése okozta. 1946-ban az egyházközség 201 kataszteri holdjából 101-et sajátított ki az állam,¹⁸ 1951 júliusában azonban az Egyetemes Konvent felszólítása nyomán a megmaradt földjüket is (a kert és a templomtelek kivételével) fel kellett ajánlaniuk megvételre az államnak.¹⁹

A gyülekezet számára nemcsak földjeinek elvétele okozott létbizonytalanságot, hanem az elszabadult infláció is. 1945 augusztusában az egyházi adó kérdésével kapcsolatban a jegyzőkönyvben megemlítették, hogy a gabonahiány és a pénz elértéktelenedése miatt a kántor fizetését búzával egészítették ki, a belső meszelés árát – és 1946 februárjában már a gondnokok tiszteletdíját is – búzában fizették. 1950 novemberében a helyettes lelkész járandóságát sem tudták kifizetni, mert nem volt rá fedezet, az egyházadó felét nem sikerült beszedni ebben az évben. A tüzelőanyag-hiányból eredően a lelkésznek csupán használatlan gerendákat tudtak a rendelkezésére bocsátani.

13 Szőny 1977 óta Komárom város részévé vált.

14 SZÁMADÓ Emese – TURI Zsolt: A Szőnyi Református Egyház, in: SZÁMADÓ Emese (szerk.): „*Soli Deo gloria.*” *A protestáns egyházak története Komáromban, a Duna két partján*, Komárom, Komáromi Klapka György Múzeum, 2017, 193–300, 195.

15 Uo. 202.

16 Ügynöki jelentés, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.2. Munka dossziék (M-dossziék) 1949–1989 (a továbbiakban: ÁBTL 3.1.2.), Munka dosszié, M-30624.

17 SZÁMADÓ – TURI: A Szőnyi Református, 205.

18 A Szőnyi Református Egyházközség Presbitériumának Jegyzőkönyvei (a továbbiakban: SzREPJ), 1946. február 7.

19 SzREPJ, 1951. augusztus 12.

Nem csak a földjeit veszítette el a gyülekezet. 1948 augusztusában a presbitérium azzal a reménységgel, hogy idővel visszakapja, tudomásul vette a gyülekezet tulajdonában lévő iskolaépületek, tanítói lakások teljes berendezéssel együtt történő államosítását.²⁰ Ráadásul a községi tanács 1950 novemberében kiutalta a lelkészlakás melletti káplánszobát egy Mészáros Lajos nevű férfinak. A gyülekezet azelőtt – földjei és épületei elvesztése következtében – ebben a szobában tartotta a bibliaköröket, presbiteri gyűléseket és énekkari próbákat. A községi tanács – lakásínségre hivatkozva – néhány hónappal későbbre helyezte kilátásba a helyiség visszaadását.

Ezzel ellentétben 1952. november 30-án a jegyzőkönyv már három családot említett, akik az épületben éltek – a lelkészen és feleségén kívül(!) –, így külön illemhely építése vált szükségessé.²¹ Végül csak 1964-ben lett újra üres a káplánszoba, melyet olyan rossz állapotban hagytak hátra, hogy le kellett bontani.²²

NEHÉZSÉGEK KÖZÖTT IS KÖZÖSSÉGBEN

A nagy múltú gyülekezet 1951-ben Nagy Lajost választotta lelkipásztorául. Bokor Annát dédapja története nemcsak azért ragadta meg, mert gyermekkorától fogva sok történetet hallott arról, hogy mennyire becsülték és tisztelték a lelkipásztort a gyülekezetben, hanem azért is, mert szolgálatát 1951-től haláláig Szőnyben végezte, tehát a szocializmus szinte teljes időszaka alatt vezette gyülekezetét a nehéz körülmények között.

Nagy Lajos 1919. november 23-án született Szőnyben, Nagy Sándor vasutas, földműves és Mózes Mária gyermekeként.²³ Komáromban érettségizett a bencés gimnáziumban, majd miután postásként megkereste a tanulmányaihoz szükséges pénzt, a Pápai Református Teológiai Akadémián szerzett diplomát. Segédlelkész-ként szolgált Nagymaroson és Szomódon, majd Kocsra helyezték helyettes lelkésznek. 1951. december 16-án iktatták be a Szőnyi Református Egyházközség lelkési tisztségébe, ami után azonnal munkához látott, hogy a gyülekezet számos nehézségét kezelni tudják.

A világháború idején megrongálódott templom volt talán a legsürgetőbb „külső” teendő. Az elhúzódó renoválás is jól mutatja a gyülekezet nyomorúságos anyagi helyzetét és a politikai, gazdasági környezet következményeit. 1951 márciusában a gyülekezet gyűjtésbe akart kezdeni, hogy a háború alatt megrongálódott templomot felújíthassák, de a megyei tanács megtiltotta, hogy saját híveik között adományokat gyűjtsenek.²⁴ A toronyablakot így az egyháztagok ingyen ja-

20 Uo. 1948. augusztus 10.

21 Uo. 1952. november 30.

22 Uo. 1964. július 18.

23 A lelkész személyes életére és szolgálatára vonatkozó adatok a lányával, Forróné Nagy Ágnessel készített interjúból származnak, amely elérhető Bokor Anna saját archívumában. (a továbbiakban: Interjú Forróné Nagy Ágnessel, Szentendre, 2023.09.23.)

24 SzREPJ, 1951. március 4.

vították ki, ingyen fuvarral. A templom javítására az újonnan megválasztott lelkész bizottságot hozott létre 1951 decemberében, de sem magánvállalkozó, sem karbantartási szövetkezet nem vállalta az épület felújítását.

1952 júliusában helybeli iparosokat kértek fel a templom oldalának megjavítására, de ők sem vállalták a munkát az állványozáshoz szükséges anyag hiányára hivatkozva, így a presbitérium elhatározta, hogy a gyülekezet tagjaitól gyűjt állványanyagot.²⁵ A karzatot és az orgonát a lelkész és a gondnokok saját kezűleg hozták rendbe. A legszükségesebb javításokat így 1952 szeptemberére el tudták végezni. 1954. november 7-én adtak hálát a felújítás teljes befejezéséért, amely alkalmon Győry Elemér dunántúli püspök és Mezey Gy. Lóránd esperes is szolgált. Az eseményről *Az Út* című református hetilap is beszámolt: „a nagy templomot a gyülekezet egészen megtöltötte.”²⁶

Az újonnan megválasztott lelkész díjlevele 1951 őszén 120 mázsa búzát, nyolcszáz négyszögöl kerttel rendelkező lakást, stólapénzt és államsegélyt tartalmazott. A lelkészlakást a lelkésznek kellett kimeszeltetnie a saját költségén. Az épület rendkívül rossz állapotban lehetett, erre utalnak a sorozatos presbitériumi jegyzőkönyvi megjegyzések, például 1953-ból, amikor a szigetelés hiánya miatt beszivárgott a talajvíz a lelkészlakásba, és a lelkész engedélyt kért a presbitériumtól egy szoba víztelenítéséhez.

1956-ban az egyházközség anyagilag olyan nehéz helyzetbe került, hogy kérte: „az egyházközség közalapi terheit a felsőbb hatóság csökkentse, mivel ez egyházközségünkre súlyos megterhelést jelent”.²⁷ Ugyanennek az évnek a nyarán pedig sajnálattal állapította meg a presbitérium, hogy a gyülekezet nem engedheti meg magának, hogy minden házasulandó pár „egy teljes Bibliát” kapjon ajándékba.²⁸

Az anyagi nehézségek ellenére a lelki növekedés nem maradt el. Bár a korszakban jellemző szegénység és az állami terror megfélemlítő akciói sok gyülekezetben visszahúzódtást, óvatos távolmaradást eredményeztek,²⁹ a szőnyi gyülekezet nehéz anyagi helyzetének és az állam folyamatos elnyomásának ellenére minden korosztálynak változatos lehetőségeket kínált a kapcsolódásra, az együttlétre és hitük megélésére. Minden vasárnap két alkalommal, egy délelőtti és egy délutáni istentiszteletet tartottak a szőnyi templomban, és rendszeresen összegyűltek az almásfüzitői leányegyházközségben is. A gyülekezeti tagok vállalták, hogy otthonaikban tartsák meg a bibliaórákat, amikor az állami terror fenyegetése miatt nem mertek, és a káplánház kiutalása miatt nem is tudtak máshol összegyűlni.

Gyakran szerveztek gyülekezeti kirándulásokat, amelyekről a fennmaradt fényképek tanúskodnak, például egy 1956-os csoportkép,³⁰ amelynek készítése idején

25 Uo. 1952. július 22.

26 S.n.: Templomszentelés a szőnyi gyülekezetben. Győry Elemér püspök szolgálata a gyülekezet ünnepén, *Az Út*, 1954. november 14–20.

27 SzREPJ, 1956. január 29.

28 Uo. 1956. június 24.

29 Vö. BÖLCSKEI: A legújabb kori egyháztörténetünk, 162.

30 Lásd SZÁMADÓ – TURI: A Szőnyi Református, 223.

a gyülekezet éppen az egyik legnagyobb pénzügyi válságát élte meg, a közösségi programok szervezését mégis fontosnak tartották. A közösségi események közé tartoztak a teaestek is, amelyeken tombolát húztak, gyakran a lelkész is vett néhány apróságot, ezeket aztán „hatalmas derűtség közepette sorsolták ki”.³¹

A szervezett programok mellett a gyülekezeti tagok a közösen végzett önkéntes munka során is összekovácsolódtak. A templom és a parókia körüli átalakításokat, karbantartásokat mind együtt végezték társadalmi munkában. A komoly fizikai megerőltetés ellenére mindig jókedvűen, szeretettel dolgoztak együtt. A nők hasonló lelkesedéssel végezték a templomtakarítást, amiről szintén vidám hangulatú képek tanúskodnak.

A gyülekezet zenei életéről is maradtak fenn emlékek. 1951 decemberében, a lelkészbeiktató ünnepségen leánykar szolgált a meghívott lelkészek és papok mellett. Nagy Lajos lelképásztor vegyeskört vezetett, ő maga is szívesen énekelt, játszott harmóniumon, orgonán és hegedűn, ő jegyezte le a kórus számára szükséges szólamkottákat. Később, amikor már újra rendezhettek egyházmegyei kórustalálkozókat, a szőnyi gyülekezet kórusa rendszeres résztvevője volt ezeknek az összejöveteleknek. Az 1955-ben megjelent új énekeskönyvből az egyházmegyére jutó 265 példányból 30 került Szőnybe. Ugyanebben az évben az énekes- és hittankönyvek hiánya miatt írógépet vásárolt a gyülekezet.³²

Nemcsak a gyülekezeten belüli kapcsolatok voltak erősek, szerveztek közös programokat más gyülekezetekkel is, és minden nagy ünnepen legátus hallgatót fogadtak a budapesti református teológiáról. A teológusok hálájáról a hetvenes évektől vezetett Gyülekezeti Naplóba írt bejegyzések tanúskodnak. Ezek mind arról számolnak be, hogy nagy szeretettel fogadta őket a lelkészcsalád és a gyülekezet, a tanulmányaikat elősegítő, szép élményekkel gazdagodtak.

A lelképásztor külföldi gyülekezetekkel is kapcsolatban állt. Rendszeresen levelezett holland reformátusokkal, akik segélycsomagokat, ruhákat, majd később német nyelvű szakirodalmat, magyar nyelvű Bibliákat küldtek, sőt a gyermekek közti szolgálathoz szükséges eszközöket is. Amikor már lehetett, személyesen is ellátogattak Szőnybe a holland gyülekezeti tagok.

IFJÚSÁGI MUNKA

1923 óta Szőnyben is működött Keresztyén Ifjúsági Egyesület (a továbbiakban: KIE) helyi tagegyesülete a református gyülekezetben.³³ Jelentős ifjúsági tevékenységre enged következtetni, hogy az egykor a parókia mellett álló káplánházzal készült fényképen látható a KIE logója, illetve több fénykép is fennmaradt a KIE színjátzó csoportjának 1942–1944 közötti előadásairól és egy leánytalálkozóról is, amelyen részt vettek a szőnyi KIE tagjai 1947-ben. 1946-ban ifjúsági téli tábort

31 Interjú Forróné Nagy Ágnessel, Szentendre, 2023. 09. 23.

32 SzREPJ, 1955. augusztus 28.

33 SZÁMADÓ – TURI: A Szőnyi Református, 235.

szerveztek Szőnyben, amelynek meghívója részletesen ismerteti a környező gyülekezetek fiataljai számára szervezett programot.³⁴ A KIE-t 1950-ben feloszlatták, de a képi források alapján a gyülekezet erős hagyományokkal rendelkezett az ifjúsági munka területén, ami fontos kiindulópont lehet a későbbiekben tárgyalt adatok vonatkozásában.

Az ötvenes évek elején a fokozódó elnyomás ellenére a szőnyi gyülekezetben élénken folyt tovább az ifjúsági és gyermekek között végzett szolgálat, amire számos fénykép és beszámoló emlékeztet. Márki Györgyné Tárnok Eszter, 1953-ban konfirmált gyülekezeti tag így emlékszik vissza a hitoktatásra: „A vasárnapi iskolába minden vasárnap elmentünk. Szeretettel gondolok Suhai Lidike néniére, Villám Mariska néniére, mindkettőjüket nagyon szerettem, megmaradt velük a kapcsolatom egészen életük végéig. Felnőtt koromban is eljártam Villám Mariska nénihez, ha úgy éreztem, az életem nehéz, és hiányzik a lelki vigasztalás, amit a közös imádságban megkaptam tőle.”³⁵

Az iskolai hitoktatás 1949-től fakultatívvá vált, de sok más településsel szemben, ahol a helyi pártvezetés vagy az iskola akadályozta a hittanórák megtartását,³⁶ Szőnyben folyamatos maradt az iskolai hitoktatás, amit a fennmaradt óravázlatok is bizonyítanak.³⁷ Az órákon énekeket is tanultak és itt zajlott a konfirmációi felkészítés is. Heti kétszer foglalkoztak a konfirmációs kátéval, és az ünnepség előtt az úrvacsoraosztást is elpróbálták – amikor már az anyagi helyzet lehetővé tette, csokoládéval. Az ünnepi istentiszteletre énekelve vonultak be a konfirmandusok, a műsorban további énekek, versek kaptak helyet. Főként a szőnyi gyülekezetbe járó családok gyermekei konfirmáltak, de az almásfüzitői leányegyház tagjai is csatlakoztak, illetve azok a fiatalok, akik saját lakóhelyükön nem mertek konfirmálni. Nagy Lajos lánya például Vácon lakó unokatestvéreivel együtt konfirmált Szőnyben.

A fennmaradt fényképek tanúsága szerint a konfirmáló fiatalok száma nem csökkent az ötvenes években, sőt volt olyan év, amikor növekedett. 1955-ben például 32, 1956-ban 46 fiatal konfirmált a gyülekezetben. Ők később sem maradtak el a gyülekezetből, a lelkész lányának visszaemlékezése alapján „természetes dolog volt, hogy utána mentek templomba”.³⁸

A szőnyi fiatalok más gyülekezetek ifjúsági csoportjaival együtt is gyakran kirándultak, közben beszélgettek, énekeltek. Főleg azokkal a gyülekezetekkel volt erős a kapcsolat, amelyekben Nagy Lajos korábban segédlelkészként szolgált

34 Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, III. 9. A Szőnyi Református Egyházközség iratai (1754–1988), 2. doboz (a továbbiakban: DREL III.9.)

35 SZÁMADÓ – TURI: A Szőnyi Református, 215.

36 ERDŐS Kristóf: A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház 1948-as egyezményének vizsgálata, in: J. Újváry Zsuzsanna (szerk.): *Összekötnek az évezredek*, Budapest – Piliscsaba, Pázmány Történelmi Műhely, 2011, 310–331, 326–327.

37 DREL III.9., 3. doboz.

38 Interjú Forróiné Nagy Ágnessel, Szentendre, 2023. 09. 23.

(Nagymaros és Szomód). Az állami kontroll lazulása idején már egyéb programokra, például pingpongmeccsre is sor kerülhetett.³⁹

A LELKÉSZ SZEREPE A GYÜLEKEZET ÉLETÉBEN

A gyülekezet közösségének megmaradása, összetartása, az ifjúság nevelésének töretlen folytatása, a nehézségek közötti kitartás nem egy ember, hanem az egész gyülekezet érdeme volt, mégis fontos megvizsgálni mindezekben a lelkipásztor szerepét. Nagy Lajos ajtaja mindig nyitva állt a gyülekezeti tagok előtt, a parókia kapuját soha nem zárták, kutyát sem tartottak, hogy bárki, bármikor bemehessen. Gyászír, keresztelő, jegyesoktatás és még ki tudja, mennyi téma került elő a lelkész szobájában. Lánya visszaemlékezése alapján általában az egyházadóra hivatkoztak, akik felkeresték a lelkészt, aztán órákig ott maradtak beszélgetni. Az ajtó csukódása közben gyakran lehetett hallani: „*Lajos öcsém*, én most azért jöttem hozzád...”. A lelkész lelkigondozói hozzáállása jól tükröződik abban a válaszban, amelyet feleségének adott, amikor ő kérlelni kezdte, hogy szabjon meg hivatali időt: „Orvoshoz és paphoz mindig lehet jönni, nincs fogadóóra.” Lánya szerint valóban éjjel-nappal érkezhettek a gyülekezeti tagok, akiket mindig töretlen türelemmel hallgatott végig.⁴⁰

A lelkész szolgálatkész természete mellett a gyülekezeti tagok belé vetett bizalma is jelentős szerepet játszhatott a gyülekezet megmaradásában. Egy volt közülük, ismerték, látták felnőni, és gyakran segítségét kérték gyakorlati kérdésekben is. Számos alkalommal maga intézte a gyülekezet hivatalos ügyeit, sőt hívei egyéni érdekében is közbenjárt, ha kellett, személyesen elment a községi tanácshoz. Kapcsolatot tartott a környező gyülekezetek lelkészeivel is, különösen a komáromi, a tatai és a mocsai lelkésszel ápolt jó kapcsolatot.

Az ötvenes években nem volt ritka, hogy egy lelkész hozzátartozóit hátrány érte vallásos meggyőződésük, családtagjuk foglalkozása miatt. Így történt a szőnyi lelkész feleségével, Latorczai Violával is, akivel 1952-ben kötöttek házasságot. Viola okleveles védőnő végzettséggel rendelkezett, de lányuk beszámolója alapján eleinte egyáltalán nem tudott elhelyezkedni.⁴¹ Anyagi okokból azonban elengedhetetlen volt, hogy ő is munkába álljon, ezért a szőnyi bölcsőde vezetője, majd Tatabányán a megyei gyermekotthon bölcsődéjének vezetője lett.

Később Tatán megüresedett egy védőnői állás, így hivatásával foglalkozhatott, de számos akadályoztatást kellett elszenvednie. Felettesei gyakran megvádolták, hogy munka közben „hittérítést” végez, ami nem volt igaz. A legnehezebb kör-

39 Uo.

40 Uo.

41 Hasonlóan például Szabó Gábor csőszai lelkész feleségéhez, aki tanítóként nem tudott elhelyezkedni. SZABÓ Gábor: Emlékeim Alsósegesdtől Kecskemétig, Rigó Róbert (szerk.), Reformáció Öröksége 5., Budapest, KRE ETKI Reformáció Öröksége Műhely – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2021, 15. <https://doi.org/10.61376/emlekeim.szabogabor>

zeteket jelölték ki számára, ahová a vasútállomástól hosszú gyalogút vezetett, így hajnaltól késő estig dolgozott, a háztartási teendőket csak éjszaka tudta ellátni. Feladatát így is komolyan vette, szívügye volt a csecsemők gondozása, a tanácsadás. A gyülekezeti munkába viszont már csak akkor tudott bekapcsolódni, amikor rokkantnyugdíjas lett, akkor megtanult orgonán, harmóniumon játszani, és rendszeresen kántorizált az istentiszteleti alkalmakon.

A lelkészcsalád nehéz körülmények között élt az ötvenes években, ahogyan azt fentebb kifejtettem, sok munkát kellett maguknak végezniük a parókia körül. A lelkész szabadidejében emellett az apjától örökölt szőlőt művelte, nyulakat és baromfit tartott, később fényképezett és magnófelvételeket is szeretett készíteni. Színes személyisége az ünnepi alkalmakra összeállított műsorokban is meglátszott: mindig gondosan megkomponált, énekkel, verssel gazdagított programokat állított össze, és ő maga készített hozzájuk szépen díszített plakátokat, meghívókat.⁴²

A LELKÉSZ ÉS AZ ÁLLAMHATALOM

A lelképásztor példás hűséggel vezette gyülekezetét a politikai intézmények (például a községi, megyei tanács) gátló törekvései ellenére is. A gyülekezeti élet aktivitása alapján joggal feltételezhetnénk, hogy az államhatalom helyi szervei megpróbálták ellehetetleníteni a lelkészt.⁴³ Az egyházvezetés haragjának kivívásához sem kellett látványos politizálásba kezdeni, az is elég volt, ha valaki nem volt jóban a helyi vagy megyei pártvezetőkkel.⁴⁴ Balla Árpád hajdúnánási lelkész szerint ezek „fegyelmi vétségnek” számítottak, ami miatt „bárkit elmozdíthattak szolgálati helyéről”.⁴⁵

Nagy Lajos lánya elbeszélése alapján többször próbálkozott a községi tanácsnál közbenjárni a gyülekezet ingatlanjainak több részletben történő kisajátítása ellen, de azon kívül, hogy kérését nem teljesítették, további retorziónak nincs nyoma. A gyülekezet egésze elleni lépések ellenére (adománygyűjtés tilalma, államosítás, földelkobzás stb.) egyes kérdésekben elnéző volt a hatalom (például az iskolai fakultatív hitoktatás folyhatott tovább), és az eddigi kutatásaink alapján a lelkészt sem érte politikai jellegű támadás.

42 Interjú Forróiné Nagy Ágnessel, Szentendre, 2023. 09. 23.

43 Vö. BÖLCSKEI: A legújabb kori egyháztörténetünk, 161.

44 Sőt, Szenes László áthelyezése azt példázza, hogy bármilyen ürüggyel eljárást indíthattak a lelképásztorok ellen, például, hogy „nem megfelelően prédikáltak.” RIGÓ Róbert: Debrecenből Kosd-ra. Szenes László (1910–2007) lelkészi pályájának vázlata, in: KISS Réka – LÁNYI Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2022*, Budapest, KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023, 295–313, 306.

45 Idézi RIGÓ Róbert: Lelkészek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában, in: KISS Réka – LÁNYI Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2019*. (Reformáció Öröksége 2.), Budapest, KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet – KRE ETKI Reformáció Öröksége Műhely, 2020, 165–198, 191.

Dobi István (az Elnöki Tanács elnöke 1952 és 1967 között) Szőnyben született, a református iskolába járt és a gyülekezet presbitériumi jegyzőkönyvei szerint kétszer is felajánlotta segítségét a szőnyi gyülekezetnek. A szőnyi református temető kerítéséhez szükséges alapanyag kiutalását ő segítette elő,⁴⁶ azonban ennél szorosabb kapcsolatba nem került a gyülekezettel, de ellenséges viszonyban sem állt a lelkéssel. Nagy Lajos nem politizált, még otthon sem; bár tájékozott volt a közügyeket illetően, sosem beszélt a nézeteiről.⁴⁷ Az Állami Egyházügyi Hivatal ellenőrzéseinek sem találtak nyomát Szőnyben.

Nagy Lajos egyetlen egyházpoltikai állásfoglalása 1957-ben történt, ekkor is az evangéliumi út megtalálásának szellemében. A Ravasz László által meghirdetett 1956-os Megújulási Mozgalomhoz⁴⁸ ugyanis csatlakozott a szőnyi presbitérium is,⁴⁹ azonban a mozgalmat a forradalom leverése után ellehetetlenítették, vezetőit, közreműködőit pedig elbocsátották vagy letartóztatták. 1957. január 11-én Tatán a Komáromi Református Egyházmegye tizenegy lelkésze megfogalmazott egy levelet az egyházmegye gyülekezeteinek, amelyben a megújulás szükségességét hangsúlyozták.⁵⁰ A levél aláírói között volt Nagy Lajos is.

A tatai körlevélnek nem volt visszhangja, a mozgalomhoz csatlakozó presbitériumok határozatait viszont bekérették a helyi pártszervezetek.⁵¹ 1958-ban a balatonfüredi lelkésztovábbképző konferencián újra megfogalmazták az egyház szerepét a szocialista társadalmi rend szolgálatában. A Komáromi Református Egyházmegye közgyűlésén Győry Elemér püspök „Igeellenes lázadásoknak” minősítette az 1956-os egyházi eseményeket, és meghirdette a „hangos teológia”

46 SZREPJ, 1959. január 16.

47 Interjú Forróné Nagy Ágnessel, Szentendre, 2023. 09. 23.

48 A Református Megújulási Mozgalom 1956. október 31-én jött létre Ravasz László vezetésével. Másnap Országos Intéző Bizottság is alakult, amely az egyházi vezetők leváltását sürgette. A Református Egyház vezetését Pap László, a budapesti teológia dékánja, Ravasz László püspök és Kardos János főgondnok vette át. November 14-én Ravasz László körlevélben kérte a presbitériumok állásfoglalását a Megújulási Mozgalommal kapcsolatban, amelyre azért volt szükség, mert „Krisztus magyar egyházát nem egyházi szempontból és érdekből kormányozták, hanem külső világi érdekek szerint”. Az 1948-as állammal kötött egyezményt nem kérdőjelezte meg, csupán annak betartását kérte az iskolákkal és a missziós tevékenységgel kapcsolatban. Az elmúlt tíz évhez is az volt a hozzáállása, hogy „eredményeit megbecsülni, hibáit kiigazítani, igazságtalanságait jóvátenni igyekszünk”. Az előző rendszer vezetőit önkéntes félreállásra szólította fel, az egyházi testületeket pedig bizalmi eljárás megindítására, amennyiben ez nem történne meg. PAP László: *Tíz év és ami utána következett. 1945-1963. Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez*, Bern – Budapest, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1992. Lásd még: KISS Réka (szerk.): *Kelt mint fent. Iratok a Református Megújulási Mozgalom történetéből, 1956–1957*, Budapest, Dunamelléki Református Egyházkerület, 2007.

49 SZREPJ, 1956. december 16.; KISS: *Kelt mint fent*, 341.

50 JAKAB Bálint: *Változó idők, változó emberek. A Tatai/Komáromi Református Egyházmegye 1949-58 között*, in: SZABÓ Előd (összeáll.) – ZSENGELLÉR József (szerk.): *Örömben és bánatban csendesen. Tanulmányok a 350 éves Tatai Egyházmegyéről* (Pápai eperfa könyvek 11.), Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2004, 7–44, 33.

51 Uo. 33.

ismételt térnyerését.⁵² Jakab Bálint az egyházi vezetés ellenpólusaként „halk teológiaiaként” azonosította azoknak a lelkészeknek a helyzetét, akik a kiadott irányvonal ellenére gyülekezetük gazdagításán, az ifjúság hitbeli nevelésén fáradoztak.

A kiépülő Kádár-rendszer a „halk teológia” képviselőivel szemben sokkal kifinomultabb módszereket alkalmazott, mint az ötvenes évek vezetői. A nyílt erőszak helyett folytatta az egyházak megfigyelését, és felmérte, hogy kik jelenthetnek veszélyt. 1959-ben a Komárom megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozócsoportja megbízta ügynökeit, hogy jelentsenek az egyházmegye lelkészeiről, gyülekezeteik helyzetéről kezdve a lelkészértekezleteken tett megnyilatkozásaikig. Nagy Lajos szőnyi lelképásztorról a megbízott ügynök valószínűleg Döbrössy Lajos tatai lelkésszel folytatott beszélgetése alapján⁵³ adott le jelentést 1959. augusztus 28-án: „Nagy Lajos szőnyi lelkész alaptermészete a visszahúzódás. Nem avatkozik semmibe, nem nyilatkozik, nem vitatkozik, csendben éli a maga életét. Csak akkor mozdul ki pátriájából, ha hívják. Különben szolgálatkész, tekintélytisztelő, az alázatos modorra hajlamos.”⁵⁴

Nagy Lajos tehát a „halk teológia” képviselőjeként csendben végezte szolgálatát, és így tudta biztosítani, hogy gyülekezete tovább növekedhessen. Idejének, figyelmének odaszánása, a gyülekezet építése érdekében tett erőfeszítései mind meglátszottak a hívek életében is, akik így hűségesen megmaradtak a közösségben.

ÖSSZEGZÉS: A CSENDES SZOLGÁLAT HANGOS PÉLDÁJA

Az ötvenes években számos nehézséggel kellett szembenézniük a gyülekezeteknek, kezdve intézményeik és a szolgálattevők megélhetésének elvesztésétől az állandó félelemig, amely az országszerte letartóztatott, áthelyezett, megbüntetett presbiterek és lelkészek példájából fakadt. Az állammal együttműködő egyházi vezetés a lelkészek leváltásával érte el a gyülekezetek elsorvasztását, feloszlását; ahol viszont a lelkészt nem mozdították el, ott „a templomot és a gyülekezet életét megőrizhették szigetnek, mely menedékkül szolgál a köröskörül elidegenedő világban”.⁵⁵ A pusztá létükkel, közösségként való működésükkel is lázadónak minősített gyülekezetek közül voltak, melyek nem hagyták, hogy a külső hatalom elvegye tőlük azt a megtartó erőt, amit a hitük gyakorlása jelentett.

A Szőnyi Református Egyházközség tagjai együtt dolgoztak templomuk, parókiájuk újjáépítésén és a lelki növekedést is együtt munkálták. Szolgálatársai támogatásával Nagy Lajos lelképásztor gondoskodott a gyülekezeti élet működéséről, a rendszeres istentiszteletek, bibliaórák és ifjúsági alkalmak megtartásáról, így

52 Uo. 34.

53 A tatai lelkésszel folytatott beszélgetésről készült jelentés ugyanis utal rá, hogy Döbrössy több lelkésztársáról is közölt információkat. ÁBTL 3.1.2., M-17771.

54 Uo.

55 GOMBOS Gyula: Szűk esztendő. A magyar kálvinizmus válsága, in: *Uó: A történelem balján II.*, Budapest, Püski, 1992, 5–106, 47.

a gyülekezet valóban menedék lehetett a tagjai számára. A csendes szolgálat meghozta az eredményét: nem vívta ki közvetlenül a helyi pártszervezet haragját, így háborítatlanul végezhetett tovább a gyülekezet építését, az ifjúság nevelését. A „halk teológia” mégis hangos példája lehet a korszak szakirodalmának, hiszen az eltávolított, letartóztatott lelkészek és az elfogyó gyülekezetek sorában reményteljes színfolt lehet az a közösség, amely megmaradt és növekedett az állami terror idején is.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- A Szőnyi Református Egyházközség Presbitériumának Jegyzőkönyvei (megtalálható a gyülekezet levéltárában)
 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.2. Munka-dossziék, M-30624, M-17771
 Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, III. 9. A Szőnyi Református Egyházközség iratai (1754–1988), 2–3. doboz

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÁRTH Dániel: Alsópapság és népi kultúra (Kutatási irányok, modellek és megközelítési lehetőségek), in: Uő (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*, Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013, 9–42.
 BÖLCSKEI Gusztáv: A legújabb kori egyháztörténetünk áttekintése (1948–1990), in: Barcza József – Dienes Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990 – Tanulmányok*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, 1999, 155–172.
 ERDŐS Kristóf: A Magyar Köztársaság és a Magyarországi Református Egyház 1948-as egyezményének vizsgálata, in: J. Újváry Zsuzsanna (szerk.): *Össze-kötnek az évezredek*, Budapest–Piliscsaba, Pázmány Történelmi Műhely, 2011, 310–331.
 FEJÉRDY András: Vallási ellenállás Magyarországon a kommunista rendszerrel szemben. Források és gyűjtemények, in: APOR Péter – BÓDI Lóránt – HORVÁTH Sándor – HUHÁK Heléna – SCHEIBNER Tamás (szerk.): *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban*, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2018.
 GOMBOS Gyula: Szűk esztendő. A magyar kálvinizmus válsága, in: Uő: *A történelem balján II.*, Budapest, Püski, 1992, 5–106.
 JAKAB Bálint: Változó idők, változó emberek. A Tatai/Komáromi Református Egyházmegye 1949-58 között, in: SZABÓ Előd (összeáll.) – ZSENGELLÉR József (szerk.): *Örömben és bánatban csendesen. Tanulmányok a 350 éves Tatai Egyházmegyéről* (Pápai eperfa könyvek 11.), Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2004, 7–44.
 KISS Réka – SOÓS Viktor – TABAJDI Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótisztekeknek*, Budapest, L’Harmattan, 2012.

- LÁNYI Gábor: *Méltatlanul. Háttérbe szorított dunamelléki református lelkészek az 1950-es években*, Budapest, KRE Egyház és Társadalom Kutatóintézet Reformáció Öröksége Műhely – KRE HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2020.
<https://doi.org/10.61376/meltatlanul.lanyigabor>
- LÁNYI, Gábor: Church Disciplinary Procedures in the Early 1950s as Tools of Political Sidelining, in:
- Bárth Dániel (szerk.): *Lower Clergy and Local Religion in 16th–20th Century Europe*, Budapest, MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, 2023, 345–366.
- LADÁNYI Sándor: A református egyház (1919–1944), in: Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században*, II. köt., Szekszárd, Babits, 1997, 417–431.
- PAP László: *Tíz év és ami utána következett. 1945–1963. Adalékok a Magyarországi Református Egyház XX. századi történetéhez*, Bern–Budapest, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1992.
- RIGÓ Róbert: Debrecenből Kosdra. Szenes László (1910–2007) lelkészi pályájának vázlatja, in: KISS Réka – LÁNYI Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2022*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2023, 295–313. <https://doi.org/10.61376/hit.2022.rigo.21>
- RIGÓ Róbert: Kettős szorításban. A Bács-Kiskunsági Református Egyházmege szerepe a kollektivizálásban (1952–1960), in: KISS Réka – LÁNYI Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2018*. (Reformáció Öröksége 1. kötet), Budapest, L’Harmattan – Károli Gáspár Református Egyetem, 2019, 295–314.
- RIGÓ Róbert: Lelkészek a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában, in: KISS Réka – LÁNYI Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2019*. (Reformáció Öröksége 2.), Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet – Reformáció Öröksége Műhely, 2020, 165–198.
- RIGÓ Róbert: Pártállami „szociográfia” a hatvanas évek vallási életéről, *Forrás* 54 (2022/2), 28–64.
- Szabó Gábor: *Emlékeim Alsósegedtől Kecskemétig*, RIGÓ Róbert (szerk.), Reformáció Öröksége 5., Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem ETKI Reformáció Öröksége Műhely – HTK Egyháztörténeti Kutatóintézet, 2021.
<https://doi.org/10.61376/emlekeim.szabogabor>
- SZÁMADÓ Emese – TURI Zsolt: A Szőnyi Református Egyház, in: SZÁMADÓ Emese (szerk.): „Soli Deo gloria.” *A protestáns egyházak története Komáromban, a Duna két partján*, Komárom, Komáromi Klapka György Múzeum, 2017, 193–300.
- S.n.: Templomszentelés a szőnyi gyülekezetben. Győry Elemér püspök szolgálata a gyülekezet ünnepén. *Az Út*, 1954. november 14–20.
- TABAJDI Gábor – SZULY Rita – ERDŐS Kristóf – WIRTHNÉ DIERA Bernadett (szerk.): *Küzdelem a lelkekért. Pártállam és egyházak a hosszú hatvanas években*, Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, 2023.